

23. *Hromadskyi holos* (1927), 49, p. 7. (ukr).
 24. *Hromadskyi holos* (1931), 18, p. 2. (ukr).
 25. *Hromadskyi holos* (1931), 37, p. 3. (ukr).
 26. *Hromadskyi holos* (1931), 26, p. 6. (ukr).
 27. *Hromadskyi holos* (1932), 24, p. 6. (ukr).
 28. *Hromadskyi holos* (1932), 26, p. 6. (ukr).
 29. *Hromadskyi holos* (1933), 30, p. 6 (ukr).
 30. Ravsher M. (2008), *Zdvyzhenskyi temple*, Sniatyn, 472 p. (ukr).
 31. Dilo (1935), 197, p. 4 (ukr).
 32. Slobodian V. (1988), From the activities of «Kamenari» in Kolomyia and Kolomyia district, *Kolomyia and Kolomyishchyna. Coll. the records and papers of the recent past*, Filadelfia, pp. 441–454 (ukr).
 33. *Hromadskyi holos* (1934), 5, p. 6 (ukr).
 34. *Hromadskyi holos* (1933), 2, pp. 2–3 (ukr).
 35. *Svoboda* (1932), 161, p. 2 (ukr).
 36. *Svoboda* (1932), 163, p. 2 (ukr).
 37. *Svoboda* (1933), 7, p. 2 (ukr).
 38. *Svoboda* (1937), 95, p. 2 (ukr).
 39. *Svoboda* (1928), 58, p. 2 (ukr).
 40. Tryliovskiy K. (1999), *From my life*, Kyiv, Edmonton, Toronto, pp. 23–227 (ukr).

Lesia Boichuk

THE SOCIO-POLITICAL ACTIVITY OF K. TRYLIOVSKYI (DURING 1920-1930 YEARS)

The article examines the socio-political activity of K. Tryliovskiy during the 1920-1930 years, which included his participation in the Ukrainian Social-Radical Party, the Ukrainian Social-Radical Party - Left and youth association "Kamenari", folk meeting. As a result of the study it can be concluded that the socio-political activity K. Tryliovskiy was very diverse. Despite his already elderly age, statesman actively participated in election campaigns to the Polish Sejm and Senate. Although new party, created by K. Tryliovskiy, contributed to the development of destructive tendencies among radicals, but then, overcome his own political ambitions, social activist became one of the most active politicians of USRP in Kolomyia county. Understanding the need and importance of cultural and national-patriotic work among youth, K. Tryliovskiy was also one of the leading figures of society "Kamenari" in Kolomyia county, actively supported the development of Sich movement among Ukrainian immigrants in the United States and Czechoslovakia. Thus, his social and political activities made a significant impact on the public life of Galicia, contributed to the rise of national and political consciousness of the Ukrainian in the region and abroad.

Keywords: Kyrylo Tryliovskiy, socio-political activity, Ukrainian Social-Radical Party, Ukrainian Social-Radical Party - Left, "Kamenari", elections.

© Л. Бойчук

Надійшла до редакції 18.01.2013

УДК 94(477.8)

ТВАРИННИЦТВО, ПІДСОБНІ ПІДПРИЄМСТВА І ПРОМИСЛИ - СКЛАДОВІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1964-1991 рр.)

РОМАН ВЕПРІВ,

здобувач Інституту історії України НАН України, м. Івано-Франківськ

У статті проаналізовано стан й особливості розвитку сільського господарства Прикарпаття, його складові - структуру тваринництва, роль та місце підсобних підприємств, народних промислів. Доведено, що провідною галуззю в сільському господарстві передгірської й гірської зони залишалось тваринництво - виробництво м'ясо-молочної продукції, розведення великої рогатої худоби, свинарство, вівчарство, птахівництво. Традиційні галузі - рілляництво й тваринництво поєднувалися з розвитком допоміжних галузей, які набули широкого розвитку в господарствах Косівського, Долинського, Рожнятівського й Верховинського районів області.

Ключові слова: сільське господарство, тваринництво, колгоспи, допоміжні підприємства, народні промисли.

Постановка проблеми та стан її вивчення. На сучасному етапі державного будівництва в Україні зростає роль регіональних розвідок в історичній

науці, необхідність урахування господарського досвіду, певних відмінностей, подолання усталених стереотипів. Вагомість цієї проблематики визначена не-

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.

обхідністю дослідження факторів, які зумовили економічну диспропорцію, втрату селянином почуття господаря на рідній землі. Здійснювані в Україні трансформаційні процеси у відносинах власності, а також у формах господарювання на селі протікають непослідовно. На нашу думку, для вирішення нинішніх проблем корисним є поєднання колишнього й сучасного теоретичного й практичного досвіду з господарськими особливостями Івано-Франківської області.

Вітчизняними науковцями обґрунтована комплексна програма розвитку сільського господарства України з урахуванням уроків минулого й досвіду попередніх реформ. Розгорнута картина соціально-економічних процесів, що проходили на західноукраїнських землях у ХХ ст., подано в дослідженнях Н. Жулканич [1], О. Каденюка [2], Г. Кривчик [3], М. Лендела [4], О. Малярчука [5], О. Мороза [6], С. Падалки [7], Г. Сургая [8], С. Тимченка [9] та інших. Аналіз наукових розробок із проблем соціально-економічного розвитку Івано-Франківської області свідчить про наявність певного наукового доробку, проте є підстави стверджувати, що проблема залишається недостатньо дослідженою. Переважній частині праць радянського періоду притаманний схематичний підхід до аналізу складних і суперечливих процесів: утвердження тези про зростання керівної ролі партії в усіх сферах життя суспільства; узагальнення досвіду роботи первинних партійних осередків і комуністів-передовиків. Зважаючи на певну наукову цінність цих видань, вважаємо за доцільне наголосити на їхній пропагандистській спрямованості. На сьогодні немає спеціальних, комплексних історичних досліджень аграрної політики радянської влади в окреслений період. Поза увагою істориків залишилося широке коло проблем життя краю, результатів та особливостей здійснених економічних реформ у галузях сільського господарства, ваги підсобних підприємств і промислів, змін у формах організації виробництва, формування соціальної інфраструктури села.

Мета статті - охарактеризувати складові аграрного сектора економіки Прикарпаття в процесі реалізації реформ у досліджуваній період, їх частку й роль у сільськогосподарському виробництві області. Об'єкт дослідження - сільське господарство як складова соціально-економічного потенціалу західного регіону Української РСР. Предмет - особливості реалізації аграрної політики радянської влади в Івано-Франківській області.

Виклад основного матеріалу. На початок 60-х років ХХ століття все виразніше стали проявлятися ознаки кризового стану партійно-радянської системи, перш за все, у сільськогосподарському секторі економіки. Екстенсивні фактори економічного зростання країни - освоєння цілих земель і залучення наявних резервів робочої сили - вичерпувалися. Шлях жорсткої централізації залишався привабливим для консервативної частини бюрократії. Прикриваючись демагогічними гаслами про вірність принципам побудови соціалізму й справедливої суспільного устрою, можна було звичними методами утримувати владу. Інший напрямок передбачав запровадження елементів ринку з метою матеріального зацікавлення в результатах праці. За умови збереження суспільної форми власності суть полягала не в заміні планового регулювання ринковим, а в поєднанні.

Березневий пленум ЦК КПРС (1965 р.) розглянув недоліки в аграрній політиці й окреслив подальші

перспективи. Новий керівник держави Л. Брежнєв виступив 24 березня з доповіддю "Про невідкладні заходи щодо подальшого розвитку сільського господарства СРСР", у якій указував на причини цих недоліків: по-перше, слабким місцем було неврахування економічних законів розвитку, нерідко їх ігнорування. На увазі малися такі закони, як закон планомірного й пропорційного розвитку, принципи поєднання суспільних й особистих інтересів, матеріальної зацікавленості та інші. У практиці керівництва сільським господарством верх брали дії вольового характеру, особливо в області планування, ціноутворення, фінансування й кредитування. По-друге, перед сільським господарством ставилися дуже великі завдання, але вони не підкріплювалися необхідними економічними заходами, зокрема, правильним визначенням рівня цін на сільськогосподарську продукцію й промислові товари, виділенням відповідних капіталовкладень і покращенням матеріально-технічного забезпечення [10, с. 68-69].

Офіційно визнавалося, що основним недоліком діючої системи оплати праці тваринників був загальний низький рівень заробітної плати. В основному праця тваринників тарифікувалася по 4-5 розряду, що в перерахунку на місяць становило 64 крб. 50 коп. - 69 крб. 40 коп. У цей же час середня заробітна плата навіть малокваліфікованого робітника в промисловості була в декілька разів вищою. Фактично середньомісячний заробіток працівників у господарствах Головного управління радгоспів Міністерства сільського господарства УРСР складав (з урахуванням премій, виплат із фондів матеріального стимулювання, надбавок за звання "Майстер тваринництва" і премій за соцзмагання) у середньому - 85 крб. [11, арк. 8].

Економічну вигоду від розведення породистої худоби яскраво ілюстрував колгосп "Перше травня" Снятинського району Івано-Франківської області. У цьому господарстві впродовж десяти останніх років проводилася велика селекційна робота і вся худоба була породистою. Якщо порівняти це господарство з аналогічними, де вирощувалося звичайна худоба, то господарська вигода була суттєвою. На дої молока сягали на 1-1,2 тис. кг від кожної корови більше (це додатково 150-170 крб.), а від усього стада в 900 корів - майже 150 тис. крб. на рік. У зв'язку із цим, у наступному 1967 р. необхідно було здійснити будівництво 170 типових пунктів штучного запліднення й укомплектувати їх досвідченими спеціалістами. В області із 433 ферм мали необхідні стандартні пункти - 241 і 22 будувалося. За технічною характеристикою це нескладна споруда. По надоях і по валу Івано-Франківська область відставала від сусідніх. За 10 місяців 1966 р. в області надій на корову складав 1660 кг, тоді як у Львівській - 1980 кг, Чернівецькій - 2037, Тернопільській - 1835 кг [12, арк. 140-141]. Там, де на фермах запроваджувалася комплексна механізація, створювалися відповідні культурно-побутові умови тваринникам й організовувалася двозмінна робота доярок, справи змінювалися на краще.

Поряд із розведенням великої рогатої худоби (ВРХ) зверталася увага й на гірські райони, де традиційно розвивалося вівчарство. Вівці найкраще використовували основні корми природних кормових угідь (пасовищну траву й сіно) і давали цінну продукцію - вовну, м'ясо, молоко, овчини. Науководослідним інститутом землеробства і тваринництва західних районів УРСР розроблялися науково-об-

грунтовані "пропозиції щодо розвитку вівчарства в гірській зоні". У регіоні проводилася значна робота "з якісного покращення гірсько-карпатського вівчарства шляхом схрещування місцевих грубововних маток з цигайськими баранами". Середній настриг вовни збільшився з 1,2-1,5 кг до 2-2,5 кг, а жива вага маток з 28-32 кг до 38-40 кг. У зв'язку з якісним поліпшенням гірсько-карпатського вівчарства, підвищенням цін на вовну й баранину, створювалися великі перспективи для рентабельного ведення цієї галузі. Однак вона ще залишалася збитковою. Так, у 1967 р. собівартість центнера вовни в гірських радгоспах становила в середньому 720 крб. (при реалізації - 299 крб.) [13, арк. 69]. Аналіз стану розвитку вівчарства показував, що на цьому етапі головна увага зверталася на налагодження племінної роботи, удосконалення технології виробництва та зміцнення кормової бази. Успіхи в розвитку гірсько-карпатського вівчарства пов'язувалися, перш за все, із племінною базою, умовами відгодівлі, належним доглядом й утриманням тварин.

Відповідно до постанови Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про завдання партійних організацій, радянських і господарських органів, колгоспів і радгоспів щодо збільшення виробництва і заготівель м'яса" розгорнулася робота по партійно-радянській вертикалі управління: ЦК і РМ союзних республік - обкомів і облвиконкомів - райкомів і райвиконкомів - парторганізацій та адміністрацій господарств. Із цього питання 29 квітня 1969 р. ЦК КП України і РМ УРСР прийняли відповідну постанову. За дорученням секретаріату ЦК КП України, сільгоспвідділ разом із Держпланом УРСР, Міністерством сільського господарства УРСР, Міністерством радгоспів УРСР, Міністерством харчової промисловості УРСР підготували пропозиції, спрямовані на дальше збільшення виробництва м'яса. Основні заходи зводилися до зміцнення кормової бази, посилення матеріальної зацікавленості керівного складу, спеціалістів, колгоспників і працівників радгоспів у вирощуванні високих врожаїв кормових культур та заготівлі необхідної кількості кормів [14, арк. 18].

У регіоні проводилася відповідна робота з метою підвищення продуктивності праці на тваринницьких фермах колгоспів і радгоспів. На 1970 р. завершувалася спеціалізація в галузі тваринництва, яка дала можливість збільшувати виробництво, покращувати якість та здешевлювати собівартість тваринницької продукції. Особливого значення надавалося розвитку свинарства. Протягом 1969 р. в усіх господарствах Івано-Франківщини переведено відгодівлю свиней на густі корми. Це забезпечило зменшення затрат кормів і збільшення середньодобового приросту. Середньодобові привіси в 1969 р. склали по 319 г на голову, проти 264 г у 1968 р. На центнер привісу затрачувалося по 7,7 ц кормових одниць, у 1968 р. - 9,5 ц. Запровадження цієї технології годівлі й комплексної механізації виробничих процесів дало змогу вивільнити від робіт на свинофермах 120 осіб та запровадити двозмінну роботу, перевести тваринників на п'ятиденний робочий тиждень із двома вихідними [15, арк. 63].

Показово-експериментальним господарством із ВРХ в Івано-Франківській області був колгосп ім. Шевченка Тлумацького району. У 1972 р. господарством вироблено на 100 га угідь по 280 ц м'яса. Середньоздаточна вага однієї голови сягала 406 кг, 99,7 % тварин продано вищої вгодованості. В об-

ласті почали застосовувати годівлю худоби сухими гранульованими й брикетованими кормами. З метою більш широкого вивчення нового методу годівлі було вирішено "перевести тваринництво колгоспу ім. Шевченка Тлумацького району, спеціалізованого з відгодівлі ВРХ, на круглорічну годівлю сухими гранульованими кормами" [16, арк. 88].

У виконанні завдань, пов'язаних із розвитком тваринництва, підвищенням його продуктивності, вагому роль відіграла ветеринарна служба районів Івано-Франківської області. Основна увага ветеринарних спеціалістів спрямовувалася на проведення планових профілактичних заходів із метою недопущення виникнення інфекцій, паразитарних захворювань тварин. Ветспеціалісти колгоспів і державної ветеринарної мережі провели велику роботу, яка забезпечила недопущення таких захворювань, як сибірська язва, ящур, ружа, чума. Постійно проводилося обстеження тварин і птиці громадян, дотримання санітарних норм на фермах і пасовищах.

Для забезпечення виконання завдань, установлених із комплексної механізації ферм міністерством та його органами на місцях проводилася відповідна робота з виявлення фактичного стану справ у господарствах, підготовки необхідної технічної документації, виявлення потреб у машинах й обладнанні, складання планів робіт. В усіх господарствах проводилася паспортизація ферм, за даними якої узагальнювалися й визначалися конкретні обсяги робіт з запровадження комплексної механізації у тваринництві й птахівництві.

Значні труднощі в роботі комплексно-механізованих ферм створювала низька надійність машин та обладнання, особливо теплогенераторів виробництва Новоград-Волинського машинобудівного заводу, транспортерів для прибирання гною. Низькою якістю характеризувалися комплекти для пташників Ніжинського машинобудівного заводу та ряд іншого обладнання, яке протягом 3-4 років виходило з ладу. Важливою умовою ефективності роботи ферм із високим рівнем механізації є безперебійна робота машин та обладнання, для чого необхідне забезпечення ферм висококваліфікованими механізаторськими кадрами. Рекомендаціями, крім основного заробітку, передбачалося матеріальне стимулювання за ефективність використання техніки, а також надбавка за класність майстра машинного доїння і механізаторам-тваринникам. Однією з причин простоїв фермської техніки ставало недостатнє постачання необхідними запасними частинами, ремонтними матеріалами та низька якість робіт, виконуваних у майстернях райоб'єднань "Сільгосптехніка".

Нові форми господарювання популяризувалися як через відповідну систему підготовки й перепідготовки спеціалістів сільського господарства, так і завдяки екскурсіям у кращі господарства країни. 27-28 лютого 1974 р. група партійних і господарських працівників Івано-Франківської області побувала в Молдавії, де вивчала досвід організації міжколгоспних об'єднань і переведення сільськогосподарського виробництва на індустріальну основу. У Молдавії вже працював 31 міжколгоспний комплекс із виробництва м'яса ВРХ. На них у 1973 році відгодовано й продано державі 125 тис. голів худоби. У низці комплексів середньодобовий приріст на відгодівлі становив 1086 г, а телят - 800 г. Собівартість центнера м'яса складала 61 крб. 20 коп.; затрати праці - 2,1 людино-дня на центнер м'яса. Комплекси нараховували по 8 тис. постановочних місць, чистий при-

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.

буток складав 3200 тис. крб. на рік. Вони своєї землі не мали, більшу частину концентрованих кормів їм постачали колгоспи-пайовики. Керівники комплексів усю увагу концентрували на технології вирощування худоби, а також точному обліку у витрачання кормів. Зелені корми, як правило, постачали спеціально створені для цього об'єднання з виробництва кормів (міжколгоспні господарства), які працювали на самостійному балансі, госпрозрахунку [17, арк. 63, 65]. Досвід тваринників Молдавії заслуговував на увагу й застосування відповідно до умов західного регіону УРСР.

Провідною галуззю тваринництва області залишався м'ясомолочний напрям. Середньорічне виробництво м'яса в колгоспах області за чотири роки п'ятиріччя в порівнянні з попередніми чотириріччями в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь збільшилося з 42,5 ц до 60 ц, або на 41 % (молока відповідно зі 102 до 130, або на 28 %). За ці роки підвищився надій молока на корову, а також середньодобові привіси тварин на відгодівлі. Проте продуктивність тварин й ефективність цієї галузі виробництва залишалася ще низькою. Рентабельність тваринництва за 1966-1969 рр. була в межах 2,9-7,3 % [18, арк. 9]. Аналіз процесу реалізації аграрної політики доводить, що середньорічні показники виробництва продукції рослинництва й тваринництва зростали, однак не відповідали великим обсягам капіталовкладень.

У 1970 р. 107 колгоспів (із 261) мали від тваринництва збитки. Основною причиною низької економічної ефективності тваринництва була недостатня забезпеченість тварин кормами. За останні чотири роки громадське тваринництво забезпечувалося кормами на 50-70 %. Недостатня забезпеченість кормами пояснювалася, перш за все, недосконалістю структури посівних площ кормових культур і низькою їх урожайністю. За останні п'ять років (1966-1970 рр.) у структурі кормових культур колгоспів області 57 % становили однорічні трави, кукурудза на силос і зелений корм (63 тис. га), які в умовах області в багатьох господарствах давали низькі врожаї. Великі площі посівів кукурудзи - наслідки хрущовських реформувальних. "Цариця полів" в умовах Прикарпаття не давала високих і сталих врожаїв. Командно-адміністративна система управління сільським господарством привела до того, що навіть розгорювалися гірські полонини й висівалася кукурудза на догоду генеральній лінії партії. Для збільшення виробництва кормів доцільно було б розширити площі багаторічних трав. Збільшення посівів багаторічних трав стримувала відсутність необхідної кількості насіння - 396 т (із них 282 т червоної і білої конюшини) [19].

Важливим резервом зміцнення кормової бази для тваринництва виступало підвищення продуктивності природних кормових угідь, площа яких становила понад 193 тис. га, у тому числі 78 тис. га сіножаті й 115 тис. га пасовища. Продуктивність цих угідь не відповідала республіканським стандартам. У середньому за останні п'ять років колгоспи збирали по 12 ц/га сіна з природних сіножатей (середньореспубліканський - 20 ц/га) [20].

У відстаючих колгоспах, де внесення мінеральних добрив на природні кормові угіддя у важкодоступних місцях природилося за рахунок державного бюджету, плани цих робіт не виконувалися. У 1969 р. з плану 10 тис. га, підживлено угіддя на площі 8,5 тис. га. За дев'ять місяців 1970 р. підживлення

проведено на площі 11,8 тис. га при завданні 25,5 тис. га. Важливим засобом підвищення продуктивності природних кормових угідь було створення культурних пасовищ. В області проводилася робота зі створення культурних пасовищ, яких нараховувалося 28 тис. га. Ініціатором створення культурних пасовищ і зміцнення таким чином кормової бази виступав Рогатинський район. Належну увагу слід було звернути на малопродуктивні угіддя (балки, болота, пустирі) - понад 48 тис. га. Найбільше таких земель припадало на господарства Рожнятівського - 6,3 тис. га, Косівського - 5,3 тис. га, Снятинського районів - 3,9 тис. га. Спеціалісти підраховували, що з них можна було б отримати понад 200 тис. ц необхідних кормових одиниць [21, арк. 85-86].

Великий дефіцит у кормах відчувався в господарствах гірських і передгірських районів. Із південних областей республіки щорічно завозилося 45-50 тис. т соломи. Соковитих кормів, коренеплодів, силосу й сіна постійно не вистачало. В Івано-Франківській області нараховувалося 12 тис. га високогірних лук і пасовищ (полонин), розташованих на 117 дільницях [22, арк. 125].

У колгоспах і радгоспах у роботу задіявалися нові кормоцехи й кормокухні. Для забезпечення безперебійної роботи техніки в зимовий період на ферми направлялося додатково 800-900 передових механізаторів. У кожному районі й господарстві складалися щомісячні, щодокадні та щоденні плани витрачання кормів, установлювався систематичний контроль за їх дотриманням. Постійна увага приділялася підготовці кормів до згодовування. Силами райоб'єднань "Сільгосптехніка" та промислових підприємств у кормоцехах установлювалися високопродуктивні машини для здрибнення й змішування кормів. У колгоспах і радгоспах області діяли лабораторії для застосування в годівлі тварин хімічних сполук. Партійними й комсомольськими організаціями господарств направлялися для роботи на фермах у зимовий період понад 400 комуністів і комсомольців. Усі ферми були повністю укомплектовані кадрами тваринників. Для забезпечення нормальних умов праці й відпочинку на фермах працювали кімнати й будинки тваринника, медичні профілакторії [23, арк. 18].

Партійні та радянські органи, голови колгоспів, директори радгоспів, спеціалісти сільського господарства проводили відповідну організаційську роботу. Увага зверталася на зменшення впливу посухи й надмірних опадів на накопичення кормів шляхом розширення повторних та поукісних посівів, освоєння технологій одержання двох врожаїв із кормового клину. На зимово-стійловий період 1979-1980 рр. на умовну голову худоби було заготовлено по 17 ц кормових одиниць при потребі 24 ц. Забезпеченість поголів'я грубими кормами складала лише 70-80 %. Необхідно зауважити, що вжиті заходи не давали суттєвих результатів. Одночасно із покращенням технологій зростала й чисельність стада, а також на заготовлю кормів негативно впливали несприятливі кліматичні умови. Для підвищення поживності кормів у господарствах області працювало 342 кормоцехи й кормокухні, 8 міжгосподарських цехів із виготовлення рідких кормових дріжджів, 13 міжколгоспних комбикормових заводів, цехи з виробництва м'ясо-кісткового борошна, сухих кормових дріжджів, широко проводилася амонізація силосу й жому, обробка соломи аміачною водою й каустичною содою, застосовувалися амідоміне-

ральні гранули. З метою поповнення балансу ґрубих кормів протягом зимівлі завозилося з інших областей республіки та Молдавської РСР 35 тис. т соломи [24, арк. 37-38].

У доповідній записці Міністерства сільського господарства в ЦК Компартії України "Про стан та заходи з розвитку інтенсивного м'ясного скотарства в Українській РСР" від 1 березня 1977 р. указувалося, що за останні роки в республіці внаслідок упровадження спеціалізації, концентрації та інтенсивних методів вирощування й відгодівлі ВРХ "дещо збільшено виробництво і заготовлю м'яса". Виробництво яловичини по всіх категоріях господарств зросло з 1840 тис. т у 1970 р. до 2346,7 тис. т у 1976 р., або на 27,5 % (при одночасному зростанні поголів'я на 19,3 %). Поліпшено і якісні показники. Якщо в 1970 р. середня жива вага однієї голови ВРХ, проданої державі, становила 313 кг, то в 1976 р. - 332 кг, а здача тварин вищої вгодованості зросла відповідно з 42,7 % до 54 %. Продаж молодняка з підвищеною вагою (350 кг і більше) становив близько одну третину від загальної заготовки. Господарства Тернопільської, Закарпатської, Чернівецької, Івано-Франківської області продавали державі 70-84 % худоби вищої вгодованості. У зростанні виробництва й продажу державі м'яса позитивну роль відіграли міжгосподарські об'єднання та спеціалізовані господарства [25, арк. 8].

В Івано-Франківській області проводилося поліпшення селекційно-племінної роботи, збільшення кількості тварин та підвищення їх продуктивності. Ключову роль відігравали племінні господарства й у першу чергу - чотири племзаводи. Найвищого рівня досяг племзавод "Перше травня" Снятинського району. Питома вага корів I класу, еліта та еліта-рекорд становили 88,7 %. Середній удій на корову в 1981 р. сягнув 4138 кг молока. У той же час надій молока від корови на племзаводі "Україна" становив 1980 кг. Такий стан справ пояснювався низькою забезпеченістю кормами на зимово-стійловий період. Важливість конярства в умовах гірської й передгірської зон Карпат підкреслювала постановою ЦК КПРС і РМ УРСР "Про заходи з розвитку конярства" № 402 від 27 квітня 1981 р. Базовими господарствами затверджувалися ордена "Знак пошани" колгосп ім. Я. Галана Косівського району по гуцульській породі та радгосп "Зоря" Городенківського району - по орловській рисистій породі [26, арк. 54-55].

Обласним об'єднанням "Сільгосптехніка" була проведена значна робота з комплексної механізації виробничих процесів. Станом на 24 жовтня 1972 р. працювало 55 комплексно-механізованих ферм ВРХ, 25 свиновідгодівельних і 16 птахівничих ферм. Обком партії направив у ЦК КПУ "Інформацію про заходи з механізації тваринницьких ферм та покращення використання машин і обладнання у 1974-1975 рр. і в наступні 5 років" від 18 вересня 1973 р., у якій указувалося, що за два роки продуктивність праці у тваринництві, порівняно з 1970 р., підвищилася на 15 %, а на комплексно-механізованих фермах - на 40-50 %. Здійснення заходів з механізації виробничих процесів забезпечить на кінець п'ятирічки рівень комплексної механізації на фермах ВРХ - 26 %, свинофермах - 70 %, птахфермах - 72 %. У 1975-1980 рр. буде повністю завершено комплексну механізацію ферм у свинарстві й птахівництві та на 50-55 % у ВРХ [27, арк. 38].

Найважливішим чинником, який міг впливати на розвиток тваринництва, мали стати якісні корми. Ви-

робництво комбінованих кормів, тобто розвиток спеціальної кормовиробничої промисловості, покращення стану культурних пасовищ і сільгоспугідь не відповідали потребам. Створення повноцінної кормової бази за умов концентрації й спеціалізації виробництва висувало проблему "кількості і якості". Основна проблема тваринництва - належна кормова база - не була вирішена як в області, так і в республіці.

Керівництво СРСР уживало дієвих заходів щодо покращення становища в сільському господарстві країни. Спеціальна постановою Ради Міністрів СРСР скасовувала всі обмеження щодо розвитку допоміжних промислів, підприємств у колгоспах. Необхідність розвитку допоміжних підприємств у колгоспах області викликала багатьма обставинами. Найголовніші - зайнятість населення, можливість отримання грошових прибутків, дешева місцева сировина.

Підсобні промисли Івано-Франківської області в основному охоплювали виробництво будматеріалів, столярних і художніх виробів (сувеніри, вишивки, ткацтво), переробкою шерсті на гуцульські килими. Валове виробництво продукції підсобних промислів за 1969 р. збільшилося проти 1968 р. на 75,8 % і склало 22 млн 992 тис. крб. За перше півріччя 1970 р. валове виробництво продукції підсобних промислів збільшилося проти відповідного періоду минулого року на 70,2 % і склало 5 млн 641 тис. крб. В експлуатацію введено 7 цегельних заводів, 2 цехи гончарного посуду, 2 - з виробництва кахелів, 5 соковижимних, 2 - з виготовлення тарної дошки, 7 цехів художніх виробів і 7 кар'єрів із видобутку піску, гравію, каменю. Для збільшення виробництва будівельних матеріалів будувалося ще 24 цегельні (потужністю 80 млн штук цегли на рік), 9 кахельних, 2 - з виробництва гончарного посуду й 4 цехи з переробки овочів. У 1970 р. в області працював 121 столярний цех, 44 цегельні заводи, 6 печей із виробництва вапна, 41 кар'єр із видобутку піску, гравію, будового каменю тощо. На підсобних підприємствах і промислах колгоспів і радгоспів області працювало 9 тис. осіб [28, арк. 37-38].

У гірських районах Івано-Франківської області ліси мали великий вплив на економіку колгоспів. Станом на 1 січня 1967 р. в області нараховувалося 94,5 тис. га колгоспних лісів, із них 46,9 тис. га першої категорії. Крім того, нараховувалося ще й 3,7 тис. га радгоспних лісів. Колгоспні ліси закріплювалися за 239 господарствами. Залежно від площ лісового масиву колгоспи групувалися відповідним чином: 18 мали більше 1000 га; 29 від 500 до 1000 га; 56 від 200 до 500 га; 136 до 200 га [29, арк. 58-59].

У веденні лісового господарства колгоспами допускалися істотні недоліки. При плані посадки в 1964-1966 рр. 1000 га реально посаджено 800 га, а рубки головного користування, замість визначених 50,3, становили 56,5 м кубічних, у тому числі санітарні - 45,0 (замість 30,2 м кубічних із гектара). Невиконання планів із посадки лісу й порушення порядку їх вирубки привело до збільшення непокритих деревами площ. Якщо в 1963 р. не покрита лісом площа в колгоспних лісах складала 6282 га, то на 1 січня 1967 р. вона збільшилася до 8482 га. Порушення порядку рубки негативно вплинуло на запаси деревини на гектар площі, що становило 116 проти 188 м кубічних у Держлісфонді. Відповідно й середній річний приріст складав 2 замість 3,8 м кубічних. У 1965 р. колгоспи області виручили за реалізацію лісопродукції 643,4 тис. крб., із них витрачено

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.

на лісове господарство лише 64,8 тис. крб., або 10 %. Відповідно в 1966 р. - 1073 тис. крб. і 122,2 тис. крб., або 11 %. Для збільшення прибутків від колгоспних лісів і більш повного забезпечення зайнятості населення планувалося організувати широкий розвиток промислів, реалізацію деревини проводити лише в переробленому вигляді [30].

Значним резервом у піднесенні економіки гірських і передгірських колгоспів були підсобні підприємства й промисли. У 1970 р. ними вироблено продукції на суму 21,8 млн крб., від реалізації якої отримано понад 6,5 млн крб. чистого прибутку. В області розроблялися відповідні заходи з подальшого розвитку підсобних підприємств і промислів у наступній п'ятирічці. Планувалося побудувати в 1971-1975 рр. 51 цегельний завод потужністю 197,5 млн штук цегли, 11 кахельних цехів, 3 консервних заводи на 4 млн умовних банок консервів, 5 вапняних печей потужністю 20 тис. т вапна на рік та ряд інших підприємств [31, арк. 12].

У колгоспах, радгоспах і міжгосподарських організаціях Івано-Франківської області на кінець 1970-х років працювало більше тисячі підсобних підприємств і промислів, у тому числі 162 - із переробки сільськогосподарської продукції, 257 - із виробництва будматеріалів, столярних виробів, 63 - із випуску товарів широкого вжитку й 612 - різноманітного профілю. На них працювало більше 30 тис. осіб, або кожний п'ятий працездатний колгоспник і працівник радгоспу. У 1978 р. обсяг виробленої продукції сягав 90 млн крб. [32, арк. 2].

Разом із тим, республіканська перевірка показала, що в області не велася цілеспрямована робота "з усунення недоліків", на які зверталася увага в постановях ЦК КПРС від 13 березня 1970 р. і ЦК КПУ від 12 серпня 1977 р. У першу чергу, це стосувалося діяльності промислів із виробництва сувенірної та галантарейної продукції. Указані промисли "в ряді колгоспів і радгоспів стали розсадниками різного роду порушень, зловживань і злочинів". Замість виготовлення продукції з місцевої сировини, як передбачалося положенням "Про підсобні підприємства і промисли", вони випускали її із кольорових металів, шкіри й інших дефіцитних матеріалів, "використовуючи обхідні шляхи". У багатьох промислах виробництво здійснювалося не працею колгоспників і робітників радгоспів, а найманою робочою силою, що було грубим порушенням названих постанов. У 1978 р. у перевірених колгоспах Коломийського, Надвірнянського, Івано-Франківського районів у підсобних підрозділах було занято 640 осіб, котрі проживали за межами господарств, районів і навіть області. З метою приховати порушення, більшість цих осіб, в обхід існуючого порядку, приймалися в члени колгоспів [33].

В області практично нічого не було зроблено щодо покращення організації виробництва й наведення належного порядку в оплаті праці працівників підсобних промислів. Заробітна плата нараховувалася в розмірі 45-65 % від вартості виробленої продукції. Вона часом сягала 350-400 крб. на місяць, що в декілька разів перевищувало оплату праці в основних галузях сільськогосподарського виробництва. Деякі керівники господарств, ігноруючи чинне положення, ставали на шлях незаконного придбання в приватних осіб викраденої сировини чи незаконно придбаних матеріалів і перепродажу їх торговельним організаціям. Так, колгоспи "Здобутки Жовтня", ім. Довбуша, ім. Леніна Коломийського району за

два роки скупили виробів із кольорових металів і шкіри на суму 320 тис. крб. У погоні за виручкою деякі колгоспи й радгоспи виробляли й збували неякісну продукцію. Народні суди області за два роки наклали стягнень на суму 757 тис. крб., а колгоспам Косівського району товаротримувачі відмовилися виплатити 4 млн крб. Щоби знайти ринки збуту цієї "неякісної продукції" господарства відряджали своїх працівників у міста Сибіру, Далекого Сходу, Середньої Азії. Наприклад, працівник колгоспу ім. Шевченка Косівського району за рік здійснив 200 таких виїздів [34].

У багатьох господарствах необґрунтовано завищувалися ціни на продукцію підсобних промислів. Порушення й зловживання викликали справедливий гнів і критику з боку працівників колгоспів і радгоспів. Секретар парторганізації колгоспу "Заповіт Леніна" Івано-Франківського району А. Левадний на засіданні партбюро відмітив, що "колгоспний сувенірний цех - фактично не цех, а організація спекулянтів". Перевірки й ревізії, як правило, проводилися поверхово. Жодна із 17 кримінальних справ, порушених протягом двох років, не виникла за матеріалами відомчих ревізій [35].

З метою покращення роботи підсобних підприємств і промислів у районах проводилися семінари з питань виробництва будівельних матеріалів, збору й переробки дикорослих ягід, грибів, фруктів, овочів. Увага зверталася на підвищення художнього оформлення, ідейного спрямування художніх виробів і сувенірів, покращення техніки безпеки й умов праці. На всій території області невичерпні поклади глини, каменю, піску, значна кількість лісу, незайнятого на виробництві працездатного населення, серед якого народні умільці з різьблення та інкрустації по дереву, художньої вишивки й ткацтва дозволяли розглядати цей напрям економічної діяльності особливо перспективним.

Колгоспні й радгоспні ліси, площа яких становила шосту частину лісового покриву області, мали значення не тільки як джерело постачання деревини, але й відігравали важливу полізахисну, протиерозійну та меліоративну роль. У гірських районах області - Верховинському, Косівському, Надвірнянському, Рожнятівському й Долинському - колгоспні ліси мали важливе ґрунтозахисне, водоохоронне й кліматологічне значення. У комплексі лісів Карпат їх вплив поширювався не тільки на Івано-Франківщину, але й на сусідні області й країни. Значні площі колгоспних лісів, які прилягали до міст і населених пунктів, відігравали важливе санітарно-гігієнічне й оздоровче значення.

Висновки

Аналіз архівних матеріалів свідчить, що позитивні зрушення в сільському господарстві співпадали з посиленою увагою держави до аграрних проблем. Хоча й тимчасово, складалися сприятливі умови як для екстенсивного, так й інтенсивного шляхів розвитку сільського господарства. Сільське господарство в досліджуваній період нарощувало випуск продукції, однак ужиті різнопланові заходи організаційного й економічного характеру не давали очікуваних результатів. Можливості для розвитку підсобних підприємств і промислів реалізовувалися без належного врахування регіональних особливостей та прорахунків. Сільське господарство залишалося неефективним сегментом економічного комплексу. Найвищі показники росту обсягів сільськогосподар-

ського виробництва в Івано-Франківській області були досягнуті в другій половині 70-х років, але вже в середині 80-х років ХХ ст. розпочався збій у динаміці. Магістральними шляхами аграрної політики радянської влади в досліджуваний період виступали: збільшення капітальних вкладень, матеріально-технічне забезпечення, поглиблена спеціалізація, комплексна механізація, упровадження досягнень науки, техніки та передового досвіду, підвищення ролі спеціалістів сільського господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жулканич Н. М. Трансформація аграрних відносин в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ - початок ХХІ ст.) / Н. М. Жулканич. - Ужгород : Карпати, 2008. - 408 с.
2. Каденюк О. Аграрна історія України / О. Каденюк. - Кам'янець-Подільський : Абетка, 2005. - 300 с.
3. Кривчик Г. Г. Українське село під владою номенклатури (60-80 рр. ХХ ст.) / Г. Г. Кривчик. - Дніпропетровськ, 2001. - 192 с.
4. Лендел М. А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні : сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку / М. А. Лендел. - Ужгород : Карпати, 2006. - 216 с.
5. Мальярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О. М. Мальярчук. - Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. - 228 с.
6. Мороз О. О. Аграрні реформи в Україні : теорія, історія, еволюція парадигми / О. О. Мороз. - Вінниця : Універсум, 2003. - 233 с.
7. Падалка С. С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60-80-ті роки ХХ ст.) / С. С. Падалка. - К., 2003. - 165 с.
8. Сургай Г. Сільське господарство України : уроки минулого і сучасний аграрний курс / Г. Сургай. - К. : Либідь, 1991. - 180 с.
9. Тимченко С. Українське село : Проблеми етносоціальних змін. 1959-1989 / С. Тимченко. - Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 1995. - 529 с.
10. Брежнев Л. И. Лениним курсом : речи и статьи : в 3 т. / Л. И. Брежнев. - М. : Политиздат, 1973. - Т. 1. - 544 с.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАГО України), ф. 1, оп. 25, спр. 201, 38 арк.
12. Державний архів Івано-Франківської області (далі - ДАІФО), ф. п 1, оп. 1, спр. 3075, 301 арк.
13. Державний архів Львівської області, ф. п 3, оп. 10, спр. 295, 132 арк.
14. ЦДАГО, ф. 1, оп. 25, спр. 201, 38 арк.
15. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 3503, 105 арк.
16. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 3814, 100 арк.
17. ДАІФО, ф. п. 1, оп. 1, спр. 3903, 92 арк.
18. ЦДАГО, ф. 1, оп. 32, спр. 312, 115 арк.
19. Там само, арк. 10.
20. Там само, арк. 11.
21. ДАІФО, ф. п. 1, оп. 1, спр. 4221, 157 арк.
22. ДАІФО, ф. п. 1, оп. 1, спр. 4048, 135 арк.
23. ЦДАГО, ф. 1, оп. 25, спр. 1388, 44 арк.
24. ДАІФО, ф. п. 1, оп. 1, спр. 4609, 104 арк.
25. ЦДАГО, ф. 1, оп. 25, спр. 1545, 146 арк.
26. ДАІФО, ф. п. 295, оп. 5, спр. 5042, 122 арк.
27. ДАІФО, ф. п. 1, оп. 1, спр. 3800, 48 арк.

28. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 3503, 105 арк.
29. ДАІФО, ф. п. 1, оп. 1, спр. 3195, 81 арк.
30. Там само, арк. 60.
31. ЦДАГО, ф. 1, оп. 32, спр. 312, 115 арк.
32. ЦДАГО, ф. 1, оп. 25, спр. 1919, 70 арк.
33. Там само, арк. 2-3.
34. Там само, арк. 3.
35. Там само, арк. 4-5.

REFERENCES

1. Zhulkanych N. M. (2008), *Transformation of the agricultural relationship in Ukrainian Carpathian regions (second part of the 60th XX – beginning XXI century)*, Karpaty, Uzhhorod, 408 p. (ukr).
2. Kadeniuk O. (2005), *Agricultural history of Ukraine*, Abetka, Kamianets-Podilskyi, 300 p. (ukr).
3. Kryvchuk H. H. (2001), *Ukrainian village under nomenclature pressure (60-80 years XX century)*, Dnipropetrovsk, 192 p. (ukr).
4. Lendel M. A. (2006), *Agricultural production in Carpathian region : modern situation, perspectives of development*, Karpaty, Uzhhorod, 216 p. (ukr).
5. Maliarchuk O. M. (2008), *Totalitarism against west Ukrainian village*, Misto NV, Ivano-Frankivsk, 228 p. (ukr).
6. Moroz O. O. (2003), *Agricultural reforms in Ukraine : theory, history, evolution, paradigms*, Universum, Vinnytsia, 233 p. (ukr).
7. Padalka S. S. (2003), *Ukrainian village in the context of totalitarian polittick of the country (60 – 80th years of XX century)*, Kyiv, 165 p. (ukr).
8. Surhai H. (1991), *Agriculture of Ukraine : lessons of the past and modern agricultural class*, Lybid, Kyiv, 180 p. (ukr).
9. Tymchenko S. (1995), *Ukrainian village : Problems of ethnic and social changes. 1959–1989*, Zaporizkyi derzh. un-t, Zaporizhzhia, 529 p. (ukr).
10. Brezhnev L. I. (1973), *With Lennin's class. Speeches and articles*, Politizdat, Moscow, Tom 1, 544 p. (rus).
11. Central state archive of Ukrainian government (next – CSAOUG), fond 1, opys 25, sprava 201, 38 arkush.
12. State archive of Ivano-Frankivsk region (next – SAOIFR), fond p 1, opys 1, sprava 3075, 301 arkush.
13. State archive of Lviv region, fond p 3, opys 10, sprava 295, 132 arkush.
14. CSAOUG, fond 1, opys 25, sprava 201, 38 arkush.
15. SAOIFR, fond p 1, opys 1, sprava 3503, 105 arkush.
16. SAOIFR, fond p 1, opys 1, sprava 3814, 100 arkush.
17. SAOIFR, fond p. 1, opys 1, sprava 3903, 92 arkush.
18. CSAOUG, fond 1, opys 32, sprava 312, 115 arkush.
19. Ibid, arkush 10.
20. Ibid, arkush 11.
21. SAOIFR, fond p. 1, opys 1, sprava 4221, 157 arkush.
22. SAOIFR, fond p. 1, opys 1, sprava 4048, 135 arkush.
23. CSAOUG, fond 1, opys 25, sprava 1388, 44 arkush.
24. SAOIFR, fond p. 1, opys 1, sprava 4609, 104 arkush.
25. CSAOUG, fond 1, opys 25, sprava 1545, 146 arkush.
26. SAOIFR, fond r. 295, opys 5, sprava 5042, 122 arkush.
27. SAOIFR, fond p. 1, opys 1, sprava 3800, 48 arkush.
28. SAOIFR, fond p 1, opys 1, sprava 3503, 105 arkush.
29. SAOIFR, fond p. 1, opys 1, sprava 3195, 81 arkush.
30. Ibid, arkush 60.
31. CSAOUG, fond 1, opys 32, sprava 312, 115 arkush.
32. CSAOUG, fond 1, opys 25, sprava 1919, 70 arkush.
33. Ibid, arkush 2–3.
34. Ibid, arkush 3.
35. Ibid, arkush 4–5.

R. Vepriv

STOCK-RAISING, SUBSIDIARY ENTERPRISES AND CRAFTS - COMPONENTS OF IVANO-FRANKIVSK REGION AGRICULTURAL COMPLEX (1964-1991)

Article, based on investigated historical literature and archival sources, analyses situation and characteristics of development of Prukarpattya agriculture, its components - stock-raising structure, part and appointment of subsidiary enterprises, demotic crafts. Entire description of sicio-economic operations, which took place on west Ukrainian lands on XXth century, is fed in investigations of: N. Julkanych, O. Kadenjuk, H. Kryvchuck, M. Lendel, O. Malyarchuk, O. Moroz, S. Padalka, G. Surgaj, S. Tymchenka etc.

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.

For economical stabilization of undeveloped collective farms next arrangements were taken: specialization dredging, production centralization, cross-sectoral cooperation development, body perfection, adaptation of the scientific and technical achievements into production process, increase in production and complete fodders curing, consolidation of corporeal-technical base, rational use of corporeal, financial and labor resources, development of subsidiary enterprises and production processing crafts, producing of local building materials and consumer goods thanks to the new type of using staple and labor resources, increase in economical work level of collective farms, censorious conservation regime, stabilization of collective farms and their subsections with proficient administrative staff, high-qualified specialists and popular professions workers, creating necessary domestic conditions for them.

All this measures had not only economical, but also organizational character. Accurate collocation of communists on basical sections of work and amelioration of massive-political work among the population were the main aims. Invested costs created profitable conditions for conversion from mechanization of several work areas to adaptation of complex mechanization in different branches of agricultural production. However command-administrative methods of agricultural administering as well as natural and climatic conditions of Carpathian mountains affected on achievement success in development of agriculture. Conversion for commercial terms of management perplexed the situation, because all power stayed on the arms of pragmatistical assignees of communist parti.

Big agricultural farm may achieve high affectivity thanks to the: adaptation of the new technologies, scientific achievements, previous experience and maximal using of earth; better possible realization, processing and saving of production and corporeal. However advantages of big farms should be rated on the aspect of optimal sizes, apart for base and foothill regions. Soviet experience of management concerning mountain collective farms showed their total unprofitability. Program of centralization and specialization of production with optimal accesses can provide high income. Behind the certain ranges works specific factors, which reduce affectivity of producing - growing of administrating, managing unit, increase of transport charges, etc. Such farms exist for income but if gain doesn't countervail charges, they will bust without state endorse. Problems of big agricultural farms relent thanks to their cooperation, specialization dredging and integration with different enterprises.

Big farms are interested in subsisting beside small agricultural farms, which can supply them with seasonal work power for lease. Small agricultural farms can exist during the period economic crisis, financial problems. For centuries peasants could work and cultivate farmlands even than when farm was unbeneficial as a marketable - staying natural, detrimental. Economical politic of the country should anticipate equality possibilities for different conformations of property and management.

Key words: Ivano-Frankivsk region, reform, agriculture, stock-raising, collective farms, subsidiary enterprises, national crafts.

© P. Верів

Надійшла до редакції 27.12.2013

УДК 94(477.8)

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В ПОЛІТИЧНИХ ТЕЧІЯХ (1921-1939 рр.)

РУСЛАН ГУСАК,

здобувач Інституту історії України НАН України, м. Івано-Франківськ

У статті проаналізовано національно-визвольний рух західних українців у міжвоєнний період, коли виокремилася п'ять основних суспільних течій, представлених як демократичними об'єднаннями й партіями з притаманними їм легальними засобами боротьби, так і двома нелегальними політичними силами. Радикальні настрої відображали українські націоналісти й комуністи. Провідні політичні сили намагалися очолити національно-визвольний рух, активно розбудовували свою структурно-організаційну мережу у взаємному протиборстві та несприйнятті супротивних програмних засад, що не вело до консолідації спільноти й заклало подальші протиріччя.

Ключові слова: Східна Галичина, Західна Волинь, партії, парламент, ідеологія, націоналісти, український націоналізм.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Проголошення незалежності в Україні - найпомітніша подія в політичному житті Східної Європи ХХ ст. Розбудова демократії, формування громадянського суспільства вимагає об'єктивних оцінок уроків минулого. Річ Посполита, будучи "вітчиною бага-

тьох народів", у часи жорстокої релігійної боротьби давала приклади того, що може існувати місце, де різні віри та культури мирно співіснують. Включення західноукраїнських земель до складу відновленої Польської Республіки у 20-х роках ХХ ст. створило якісно нові суспільно-політичні умови, що про-

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.